

مرکز تحقیقات استراتژیک
معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی

گزارش

شماره ۱۹۵

تیر ۱۳۹۵

حامد عسکری
پژوهشگر مرکز تحقیقات استراتژیک

جنگنده‌های امریکایی در زمین و آسمان هند

مقدمه

در یکی دو سال اخیر حرف‌های بسیاری در مورد قرابت هندوستان و ایالات متحده گفته و شنیده شده است؛ اما تا امروز نشانه‌ای به وضوح آنچه در نوشتار پیش رو از آن بحث خواهد شد از این قرابت آن گونه که اغلب ادعا می‌شود، «استراتژیک»، دیده نشده بود. با تصمیم اخیر طرفین برای تأسیس یک خط تولید جنگنده مشهور F-16 توسط شرکت لاکهید مارتین در هند و حواشی آن، اینک می‌توان با دقت بیشتری در مورد این همکاری استراتژیک صحبت به میان آورد. با این حال، باید دانست که هرچند دلایلی وجود دارد که می‌توان این تصمیم را یک سوگیری جدید و مهم تلقی کرد، دلالت‌هایی نیز وجود دارد که حاکی از آن است که بایستی با هیجان کمتری راجع به این خبر قضاوت کرد.

پیش از هرچیز، باید یک مسئله بسیار مهم را مد نظر قرار داد. هند که در حال حاضر بزرگترین وارد کنندگان تسلیحات به شمار می‌آید، در پنج سال گذشته به طور میانگین، سالیانه ۴ میلیارد دلار

تسلیحات وارد نموده است. عمده‌ترین مبدأ این تسلیحات، روسیه بوده و این تنها مربوط به پنج سال اخیر نیست. هند از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۵ در مجموع ۵۱ میلیارد و ۹۵۸ میلیون دلار تسلیحات وارد کرده است که ۳۵ میلیارد و ۸۵۷ میلیون دلار آن از روسیه بوده است؛ به بیان دیگر ۶۹ درصد از کل تسلیحات وارداتی هند از مبدأ روسیه به حرکت درآمده و این رقم، بسیار معنادار است.^۱

مسئله دیگر این است که هند از سال ۲۰۱۵ در گیر و دار یک سری مذاکرات طولانی و فشرده با شرکت فرانسوی «دسو»^۲ برای خرید جنگنده‌های رافائل بوده است. ابتدا قرار بود هند حدود ۱۲۰ فروند از این جنگنده را خریداری کند، اما رفته رفته با شکاف‌هایی که در مذاکرات خرید میان طرفین به وجود آمد، این رقم کاهش یافت و در نهایت، قرار شد هند ۳۶ فروند جنگنده رافائل را به ارزش ۸,۹ میلیارد دلار از این شرکت فرانسوی خریداری نماید؛ هرچند

۱. آمارهای نظامی همگی برگرفته از داده‌های مؤسسه مطالعات صلح استکهلم است.

2. Dassault

پیچیده‌ترین فناوری است و در انحصار چند کشور محدود قرار دارد، نیازمند کمک فناوریانه خارجی است؛ تولید مشترک جنگنده F-16 کمک مهمی در این مسیر به شمار می‌آید. در همین راستاست که می‌توان فراز و نشیب چند ماه اخیر در مذاکرات میان طرفین هندی و امریکایی را درک کرد. در حقیقت، شرکت‌های امریکایی لاکهید مارتین و بوئینگ (تولید کننده F-18، دیگر گزینه مورد بحث برای تولید در هند) از مدت‌ها پیش پیشنهاد هندی‌ها را برای ایجاد خط تولید این جنگنده‌ها در هند پذیرفته بودند، اما در مقابل درخواست صریح هندی‌ها برای تولید تقریباً کلیه قطعات در خاک هند ابراز بی‌میلی کرده و مدعی می‌شدند اجازه چنین کاری را از سوی دولت ایالات متحده ندارند. تنها بعد از سفر ماه پیش (ژوئن) مودی به واشنگتن بود که دولت ایالات متحده با این درخواست موافقت کرد.^۶

مسئله دیگر، دلالتی است که این خبر برای پاکستان و روابط این کشور با هند به همراه دارد. پاکستان که اخیراً دوره پرتشنجی را در روابط خود با ایالات متحده تجربه می‌کند، مدت‌هاست که تلاش می‌کند تا ۸ فروند F-16 را در قالب قرارداد کمک نظامی ۶۹۹ میلیون دلاری سالیانه امریکا به پاکستان

۶. یک دلیل دیگر که هندی‌ها شتاب زیادی در پیشبرد این معامله به خرج نداده و بر شروط خود پافشاری می‌کردند انتظار آن‌ها برای روشن شدن نتایج انتخابات ریاست جمهوری سال آینده امریکا بود. هندی‌ها می‌دانند که دونالد ترامپ با پاکستان مشکل جدی دارد و امیدوارند در صورت انتخاب او به عنوان رئیس‌جمهور آینده، که با توجه به محبوبیت روز افزون او در چند ماه اخیر دور از ذهن هم نیست، بتوانند امتیازهای بیشتری از امریکا بگیرند. در هر حال، آن‌گونه که از ظواهر امر پیداست، آن‌ها همین حالا هم هر آنچه می‌خواستند در این معامله به دست آورده‌اند و از ترامپ چیز بیشتری را به دست نخواهند آورد.

هنوز هم این قرارداد از سوی طرف هندی رسماً پذیرفته نشده است. در هر حال، نکته اساسی این است که قرارداد میان هند و لاکهید مارتین در حالی قرار است طی سفر ماه آینده فرانک کندال^۳، نماینده پنتاگون به هند نهایی شود که هند گزینه‌های دیگری را هم پیش رو داشته است. و این گزینه‌ها نه تنها رافائل‌های فرانسوی، بلکه سوخوهای روسی را هم شامل می‌شود که پیش از این در مقاطعی تعداد معدودی از آن‌ها به ناوگان نیروی هوایی هند اضافه شده بود.

نکته دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد این است که در حال حاضر و با هدایت و فراخوان نخست وزیر مودی، یک کمپین فراگیر در هند به وجود آمده است که موسوم است به کمپین «در هند بساز»^۴ و همانگونه که از نام آن پیداست، فراخوانی است برای بومی‌سازی تولیدات صنعتی در هند و البته که این کمپین، حوزه تجهیزات نظامی را نیز در بر می‌گیرد؛ لازم به تذکر مجدد است که در حال حاضر هند تنها قدرت نظامی بزرگی است که هنوز یک واردکننده عمده تجهیزات نظامی به شمار می‌آید. در همین راستا، در تاریخ یکم جولای از دو فروند جنگنده هندی که برای نخستین بار ساخته می‌شود، با نام «تجا»^۵ رونمایی شده است که یک جنگنده دفاعی چند منظوره سبک به شمار می‌آید که بر اساس گزارش‌های اولیه، از قابلیت‌های دفاعی خوبی هم برخوردار است. با این حال مشخص است که هند هنوز در مراحل ابتدایی این مسیر قرار دارد و به ویژه، برای تولید هواپیماهای جنگنده که نیازمند

3. Frank Kendall

4. Make in India

5. Teja

از این کشور دریافت کند. با این حال، کنگره ایالات متحده با استناد به کارنامه پاکستان در مواجهه با طالبان، شبکه حقانی و اقلیت‌های قومی در داخل این کشور، مانع از این امر شده و شروطی را برای آن وضع کرده که پاکستان از پذیرش آن‌ها سر باز می‌زند و اوباما هم انگیزه‌ای برای وتوی این مصوبه کنگره نشان نداده است. در چنین وضعیتی، قرارداد تولید F-16 در هند بدون هیچ پیش‌شرطی یک پیام واضح را برای ناظران به همراه خواهد داشت که نشان می‌دهد ایالات متحده در کنار کدام یک از دو رقیب منطقه‌ای ایستاده است. علاوه بر آن، با توجه به اینکه ظاهراً قرار است لاکهید مارتین خط تولید F-16 را به همراه کلیه متعلقات و حتی موجودی انبارها به هند منتقل کند، پاکستان نه تنها امیدهای خود را برای دریافت تعداد بیشتری از این جنگنده‌ها کمرنگ‌تر از پیش می‌بیند، بلکه تهیه نیازهای پشتیبانی و لجستیکی ناوگان F-16 موجود خود را هم با دشواری و پیچیدگی بیشتری روبه‌رو خواهد دید و خط تولید انحصاری F-16 در دست بزرگترین رقیب پاکستان، یک تنگنای استراتژیک قابل توجه برای این کشور به همراه خواهد داشت.

به این ترتیب، در مجموع و در یک نگاه اجمالی از سویه مثبت این خبر، از یک طرف ایالات متحده با موافقت با تولید کامل جنگنده خود در خاک هند، یک نشانه مهم از اراده خود به برقراری بالاترین سطح همکاری با این کشور صادر کرده است و از سوی دیگر، هند با ورود به این ماجرا، نه تنها یکی از مهمترین نیازهای امنیتی خود را در قالبی که هماهنگ با سیاست‌های کلی دولتش است برآورده نموده است، بلکه یک چرخش قابل توجه را در روابط تسلیحاتی خود از روسیه به ایالات متحده به نمایش

خواهد گذاشت و این نشانه مهمی به شمار می‌رود. تا پیش از این، در بازه زمانی ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۵ خریدهای تسلیحاتی هند از ایالات متحده تنها حدود سه میلیارد دلار (کمتر از ۶ درصد از کل واردات تسلیحاتی هند در این دوره زمانی) بوده است که بیش از دومیلیارد دلار آن هم تنها مربوط به سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ است. معامله F-16 در صورت نهایی شدن تغییر قابل توجهی را در این موازنه به سود ایالات متحده و ضرر روسیه پدید خواهد آورد.

اما این تمام ماجرا نیست. هرچند آن چه در ادامه می‌آید ناقض اهمیت قرارداد تولید F-16 در هند نیست، اما باید چند نکته را هم هنگام این نتیجه‌گیری مد نظر قرار داد.

نخست اینکه جنگنده F-16 در اصل در سال ۱۹۷۴ برای نخستین بار به پرواز درآمد و بنابراین هرچند به کرات به روزرسانی شده است و مدل پیشنهادی برای تولید در هند نسل چهارم این جنگنده است، اما در هر حال نمی‌توان این واقعیت را از نظر دور داشت که بنیاد طراحی آن بیش از چهل سال قدمت دارد. به علاوه، بر اساس اطلاعاتی که وبسایت «امنیت جهانی»^۷ منتشر کرده است، شرکت لاکهید مارتین در حال ساخت و تحویل آخرین سفارش‌های خود از مدل F-16 بوده است و بر اساس ظواهر امر، در صورت عدم دریافت سفارش جدید، بنا بوده است در سال ۲۰۱۷ خط تولید F-16 تعطیل شود. به این ترتیب، با فروش و انتقال خط تولید F-16 به هند نه تنها شرکت لاکهید مارتین امکان بقای مجدد خواهد یافت، بلکه خط تولید محصولی را واگذار خواهد کرد که به بیان ساده و اغراق‌آمیز، مشتری دیگری به جز هند در دنیا نداشته است. با

7. GlobalSecurity.org

متحدہ ندارد. مجموع این‌ها پیام مهمی را منتقل می‌کند و نشان از یک تغییر قابل توجه در روابط امنیتی هند دارد.

در مجموع، چشم‌انداز انتقال خط تولید جنگنده F-16 در هندوستان، هم نشانه‌ای روشن از عزم جدی ایالات متحدہ برای همکاری استراتژیک با هند به دست می‌دهد و هم می‌تواند نشان‌دهنده وزن بالای هند در سیاست‌های آسیایی آتی ایالات متحدہ باشد. در طرف دیگر این معادله هم هند با پذیرش این معامله و ترجیح آن بر جنگنده‌های فرانسوی و روسی، صرف نظر از ترجیحات داخلی، میزان بالایی از اعتماد به و همدلی با ایالات متحدہ را به نمایش می‌گذارد.^۸ معنای این سخن زمانی بیشتر روشن می‌شود که علاوه بر پیشینه معاملات تسلیحاتی هند که رنگ و بویی کاملاً روسی داشته است، این مسئله را نیز مدنظر داشته باشیم که تولید F-16 در هند قرار است بر مبنای سرمایه‌گذاری ۱۰۰ درصد خارجی مستقیم^۹ (FDI) صورت بگیرد و چنین نوعی از قرارداد تولید مشترک آن هم در حوزه دفاعی، تنها میان متحدان نزدیک و مورد اعتماد رواج دارد. در همین مراحل ابتدایی هم بسیاری از صاحب‌نظران هندی و از جمله وزیر دفاع سابق این کشور، آنتونی^{۱۰}، از این تصمیم دولت هند انتقاد کرده و معتقدند با این قرارداد، کنترل یکی از بخش‌های حساس و امنیتی هند در

۸. نیازی به یادآوری نیست که سیاست خارجی مستقل هند در طول چند دهه گذشته مانع از آن شده است که این کشور به طور کامل به سمت یک کشو یا بلوک قدرت تمایل پیدا کند و در حال حاضر هم حتی با ارزش بالایی که هند برای روابط خود با ایالات متحدہ قائل است، به نظر نمی‌رسد در نزدیکی به این کشور تا جایی که پیش برود که آستانه عدم تعهد و استقلال سیاست خارجی خود را پشت سر بگذارد.

9. Foreign Direct Investment

10. A. K. Antony

این وجود، هرچند شاید ارتش هند با دریافت رافائل یا سوخو به جنگنده‌های به روزتری مجهز می‌شد، اما صرف نظر از انتقال فناوری که خود یک مزیت مهم است، نایبستی قرارداد F-16 را قالب کردن یک محصول ناکارآمد ارزیابی کرد. هنوز ارتش‌های حدود ۲۰ کشور دنیا از جمله پاکستان، رقیب منطقه‌ای هند از جنگنده‌های F-16 استفاده می‌کنند و این جنگنده هنوز هم به ویژه در نبردهای هوایی از قابلیت‌های قابل قبولی برخوردار است. در نبردهای هوایی آزمایشی صورت گرفته برای سنجش قابلیت‌های جدیدترین مدل از جنگنده‌های بسیار گران‌قیمت و پرهیاهوی F-35 نیروی هوایی امریکا که هر فروند آن بیش از ۵ برابر یک F-16 قیمت دارد، عقاب پیر بارها بر عقاب جوان غلبه کرده است و این نشان از قابلیت‌های هنوز مورد اعتماد F-16 دارد.

مسئله دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد این است که با تولید F-16 در هند، در صورت تحقق، تنها جنگنده‌ای نیست که در خاک هند تولید می‌شود و در حال حاضر، جنگنده سوخو ۳۰ روسی که یکی از بهترین جنگنده‌های روسی به شمار می‌آید، در یک خط مونتاژ در هند سرهم می‌شود؛ هرچند البته روس‌ها روی خوشی به تمایل هندی‌ها نسبت به تولید قطعات در هند نشان نداده بودند. بنابراین، صرف تولید یک جنگنده در هند امر جدیدی نیست و آنچه حائز اهمیت است، پیامیست که تولید F-16 امریکایی در هند ارسال می‌کند. یکی از مقام‌های ارشد کاخ سفید در تاریخ ۲۶ ژوئن و در ارتباط با همین بحث مدعی شده بود که هندی‌ها به ۹۹ درصد از فناوری ایالات متحدہ دسترسی خواهند داشت و این بالاترین میزان دسترسی به فناوری امریکایی برای کشوری است که هیچ پیمان و اتحاد رسمی با ایالات

دست ناتو و ایالات متحده قرار خواهد گرفت و این یک تهدید امنیتی است. با این همه این قرارداد همکاری در حال پیشرفت است و این نشان از اعتماد دولت حاکم در هند به امریکا دارد؛ خواه این اعتماد نخست وزیر مودی عاقلانه باشد یا نه.

همچنین، مشخص است که هند در کنار دلالت‌های سیاسی-استراتژیک این معامله، برای دستاوردهای فنی آن هم اهمیت زیادی قائل است. همان‌گونه که پیشتر اشاره شد، هند گزینه‌های به روزتری مانند رافائل و سوخو ۳۰ را نیز در این مسئله پیش رو داشت؛ انتخاب یک جنگنده قدیمی‌تر با این چشم‌انداز که در عوض بتواند با تولید کامل در خاک هند، زمینه صنعتی و فناوری پیشبرد صنعت هوایی بومی این کشور را در بلندمدت تأمین کند نشان‌دهنده تمایل مقاومت‌ناپذیر هند برای خودکفایی و خوداتکایی در این حوزه در آینده نزدیک است. بنابراین یک دلالت دیگر این خبر این است که بایستی در آینده منتظر هندی باشیم که دیگر در زمره بزرگترین واردکنندگان تسلیحات به شمار نمی‌آید؛ بلکه خود صادرکننده است.

